

Györfyné Kukoda Andrea¹

Népszámlálások Magyarországon – módszertani változások

Magyarországon az első hivatalos statisztikai szolgálat 1867-ben alakult meg az akkori Földmívelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium statisztikai szakosztályának létrehozásával, amelynek első feladatai közé tartozott egy teljes körű népszámlálás lebonyolítása. Az 1869-ben tartott első népszámlálás óta tízévente rendszeresen tartanak cenzusokat, amelyek a különböző történelmi események, a hazai politikai és a nemzetközi változások, valamint a technikai előrehaladás következtében bizonyos eltéréseket hordoznak mind az előkészítés, mind a tartalom, mind pedig az alkalmazott módszerek tekintetében. Ezeket a differenciákat vizsgáljuk röviden a tanulmányban, amely alapvetően két forrás, a KSH honlapján található elektronikus anyagok, valamint egy, a népszámlálások történetét részletesen feldolgozó, Rózsa Gábor (2018) nevével fémjelzett publikáció² alapján készült.

Előkészítési fázis

Általánosságban elmondható, hogy a népszámlálásokat valamennyi időpontban nagyon alapos, hosszú ideig tartó, összetett előkészítő munka előzte meg. A népszámlálások jogi és technikai részleteit rögzítő törvényt általában két évvel a végrehajtást megelőzően hirdetik ki. Eltérések a program kialakításában részt vevő szervezetek, szakemberek körében, a számlálókörzetek kijelölésében, az összeírók kiválasztásában, a kérdőívek kérdéseiben, illetve az alkalmazott technikai eszközök fajtáiban fedezhetők fel. Ezeket az eltéréseket tekintjük át röviden, tömören összefoglalva a következőkben.

¹ Adjunktus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Közpénzügyi Tanszék. Kapcsolat: gyorfyne.kukoda.andrea@uni-nke.hu.

² Rózsa Gábor: A hivatalos magyar népszámlálások és más nagy népességösszeírások, 1870–2016. I. rész (1870–1949). *Statisztikai Szemle*, 95. (2018), 11–12. 1159–1180; Rózsa Gábor – Kovács Marcell: A hivatalos magyar népszámlálások és más nagy népességösszeírások, 1870–2016. II. rész (1960–2016). *Statisztikai Szemle*, 96. (2018), 1. 65–90.

Az 1869-ben végrehajtott első népszámlálás alkalmával a települések voltak az alapvető területi egységek, amelyeken belül a számlálókörzetek 500 és 1000 fő közötti nagysággal voltak kijelölve, minden számlálókörzetbe egy-egy összeíró hozzárendelésével. Az összeírók csakis az „erre megfelelő megbízható személyek”, nemüket tekintve csak férfiak: papok, iskolai tanítók, középirtokosok, haszonbérletlők, ügyvédek, kereskedők stb. köréből kerültek ki.

A második (1880) és harmadik (1890) népszámlálás módszertanának kialakításában és lebonyolításában már a nemzetközi követelmények figyelembevétele is fontossá vált, 1890-ben a program kialakításában már a Magyar Tudományos Akadémia szakemberei is részt vettek.

Az 1900. évi negyedik cenzuskor az adatfelvétel minőségének javítását szolgáló intézkedés volt a számlálóbiztosok (a KSH munkatársai által a helyhatóságok székhelyén tartott) képzésének, valamint a kötelező díjazásuknak a bevezetése. Ezen újítások alapját képezte az 1895. év népmozgalmi statisztikai reformja, amikor is bevezették a születések, a halálozások és a házasságkötések állami nyilvántartásának rendszerét, illetve a KSH-ra és tevékenységeire vonatkozó 1897. évi XXXV. törvény a KSH-t jelentős önállósággal felruházva rendelkezett a statisztikai kérdőívek parlamenti elfogadásáról, az adatszolgáltatási kötelezettségről és az ezzel kapcsolatos szankciókról, a számlálóbiztosok kötelező díjazásáról, valamint az adatszolgáltatók személyes adatainak védelméről is. A számlálókörzeteknek ezúttal 300 és 800 fő közöttinek kellett lennie, az összeírókat pedig döntően pedagógusok köréből választották ki.

1910-ben (és a következő két népszámlálás alkalmával) a számlálókörzetek nagyságát 800 és 1200 fő között határozták meg. Ezek nagyságának növelésén kívül egyéb szervezési és technikai változást jelentett még a korábbiakhoz képest a felülvizsgálók számának növelése, a népességszámok előzetes pontosabb becslése és a kérdőíveken előnyomatott válaszlehetőségek megjelenése is.

Az 1920-as népszámlálás az első világháború miatt megváltozott történelmi és földrajzi körülmények (trianoni békeszerződés, háborús veszteségek következményei: az ország területének 71%-os, népességének 63%-os elvesztése) miatt a népesség és a lakásszám felmérésének vonatkozásában különös fontosságú lett. A rendelkezésre álló szűkös anyagi lehetőségek okán nem teljesülhetett a népszámlálás egyik alapelve: a teljesség, mivel a trianoni döntés alapján a történelmi Baranya vármegye egészen 1921 novemberéig jugoszláv ellenőrzés alatt állt, Szeged külterületének egy része, illetve három északnyugat-magyarországi település is idegen fennhatóság alá került, így az ezeken a részekén élő lakosságot csak a későbbiekben lehetett számba venni. A háború utáni helyzet által okozott bizonytalanságok miatt a népszámlálásról szóló törvény nem tett említést sem a lebonyolítás eszmei időpontjáról, sem az összeírás tényleges kezdő és befejező dátumáról, csak annak időtartamát határozta meg tíz napban. Első alkalommal

fordult elő, hogy az adatgyűjtés lebonyolításában „megfelelő műveltségű”, azaz megfelelő iskolával rendelkező nőket is lehetett alkalmazni számlálóbiztosként.

A tíz évvel később (1930) tartott népszámlálás előkészítési fázisának novumait a technikai fejlődés tette lehetővé. A census reklámkampányához tartozó, országosan terjesztett plakátok és újságcikkek ismertették az összeírás tényét és kérdőíveit, s emellett lényegesen hatásosabb propagandatevékenység megvalósítását eredményezte az első ízben alkalmazott, rádióközlemények formájában megvalósított tájékoztatás is.

Az ország területének a bécsi döntések hatására megnövekedett területe miatt 1941-re az adatgyűjtés nagyobb volumenű és bonyolultabb lett. Ezt enyhítették egyrészt a visszacsatolt területeken létrehozott, a központ és az új területek között kapcsolatot biztosító központi, megyei és járási népszámlálási irodák, másrészt az adatgyűjtésben részt vevő 150 KSH-alkalmazott (köztük sok alkalmilag felvett egyetemi hallgató). A népszámlálás kommunikációs kampánya az eszközök széles választékát használta: rádiós tájékoztatókat és közleményeket, újságcikkeket, különféle, a KSH munkatársai által például iskolákban tartott előadásokat, és új eszközként jelentek meg a propagandamunkában a filmhíradó beszámolóí is.

A második világháború okozta hatalmas emberi és anyagi veszteségek, károk felmérésének szükségessége, a radikális gazdasági, társadalmi és politikai változások, a földreform adatigényei, a munkaerő-gazdálkodás bevezetése, az újfajta igazgatási rendszer szükségletei, az első hároméves terv eredményeinek felmérése, az 1950-ben induló első ötéves terv információigénye, az 1941-es évi népszámlálási eredmények aktualitásvesztése, az elmaradt mezőgazdasági összeírás pótlásának kényszere rendkívüli módon felerősítette az 1949-es évi népszámlálás jelentőségét. Időszűke miatt nem volt próbafelvétel sem, csupán a KSH-n belül tesztelték részlegesen a kérdőíveket és a gépi feldolgozást. A személyek összeírása mellett a programba került a lakások, lakóházak és egyéb épületek összeírása, az önálló iparosok, kereskedők, az iparvállalatok és kereskedelmi egységek adatainak felvétele is. Ezekhez csatlakoztak még a különböző, nem statisztikai célú, például a vakok és az iskolakötelesek névjegyzékeinek összeállítását vagy a háború alatt megsemmisült/károsodott anyakönyvek pótlását célzó összeírások is. A végrehajtásban részt vevő, titoktartási esküt tett, többségében tanító számlálóbiztosok és helyi közigazgatási tisztviselők mint felülvizsgálók a munkájukért díjazásban részesültek. A lakosság tájékoztatásában, a népszámlálás propagálásában ekkor már országosan elterjedt a sajtó, a rádió és a filmhíradó tevékenysége.

Az 1960. évi népszámlálás előkészítése, szervezése számos ponton eltért a korábbi adatfelvételektől. A széles körű előkészítő munka részét képezték a számlálókörzetek kialakításához készített egységes léptékű települési térképek. Első alkalommal készült minden településről pontos utca- és házszámjegyzék, amely tartalmazta a ház/épület jellegét, a tulajdonos nevét,

a lakók számát is. Az oktatásban részesülő számlálóbiztosokat és felülvizsgálókat továbbra is elsősorban a pedagógusok közül választották ki. Az összeírás előzetesen tesztelt alapkérdőívei a lajstromos szerkezetű összeíróiv és az épületív voltak. A census kommunikációs kampányának fő eszközeit a központi és helyi sajtóorgánumok és a rádiócsatornák jelentették, de új médiumként ekkor kapcsolódott be a televízió is.

1970-ben új elemként jelentkezett az előkészítés fázisában a települések közigazgatási helyzetének, a tíz év alatt bekövetkezett közigazgatási változásoknak (külterületek és elnevezéseik, település térképei, lakott területek nevei, határai, utcanevek, házsámok) a felmérése, a jegyzékek pontosítása. A számlálókörzeteket alkerületekbe és városrendezési körzetekbe sorolták. A helyi propagandába az országos és megyei sajtó, a rádió és a tv is fokozott mértékben bekapcsolódott, a lakosság helyi tájékoztatása hirdetések, tanácsulések, falugyűlések, hangos híradó, kidoboltatás stb. útján történt.

Az előző népszámlálás forгатókönyvét követve újdonságot jelentett az 1980-as census előkészítési fázisában, hogy a külterületek területi, népességi, közlekedési jellemzőit illetően is áttekintő komplex adatgyűjtésre került sor, a városok és a kiemelt községek esetében pedig településen belüli, városrendezési körzetek szerinti kiegészítő adatgyűjtést is végeztek a kommunális, a közlekedési, a társadalmi szolgáltatási ellátottsági viszonyokról. A szűkös költségvetés által biztosított alacsony fizetés miatt az összeírók és felülvizsgálók toborzása komoly kihívást jelentett, a városokban és egyes községekben a pedagógusok visszautasították a megbízatást.

1990-ben előtérbe került a népszámlálás modernizációjának, új adatfelvételi és feldolgozási módszerek alkalmazásának igénye. A próbaösszeírások során vizsgálták a közigazgatási (népesség-, munkáltatói) nyilvántartás adatainak az adatgyűjtés során való alkalmazhatóságát, az önköltés, a postai kézbesítés előnyeit és hátrányait. Ezek az előremutató fejlesztések azonban végül – az 1980-as évtized végén megindult politikai-gazdasági rendszerváltás feszült belpolitikai légköre miatt – nem valósultak meg. Az adatfelvétel népszerűsítése ekkor is az írott sajtó, a rádió, a tv által, illetve plakátok, postai levelezőlapok és bélyegek, sőt gyufacímkek segítségével történt.

Az ezredforduló népszámlálásának előkészítése, az adatok feldolgozása és publikálása során az ugrásszerűen fejlődő és a helyi közigazgatásban is egyre szélesebb körben alkalmazott számítástechnika új módszerek bevezetését hozta magával: a feladatok számítógéppel támogatott végrehajtását, a korábban manuálisan végzett munkák automatizálását. A 2001-es számlálókörzetesítés elvégzéséhez digitális térképek alkalmazásával egy népszámlálási szempontból új területi egység, az utcák által határolt tömbök használatát vezették be. A 2000 főnél népesebb települések számára a KSH központilag biztosított tömbszámozott

digitális térképeket, a kisebb települések pedig az erre a célra átadott pénzügyi keretből maguk gondoskodtak a hagyományos, papíralapú térképekről.

A 2011. évi népszámlálás volt az első, amelyre az Európai Unió tagjaként, az uniós jogszabályok által is kötve került sor. Az EU az összehasonlíthatóság érdekében előírta a tagállamoknak a kötelezően gyűjtendő adatok körét, de az adatfelvétel módját a tagországokra bízta. Újból vizsgálta a KSH az adminisztratív nyilvántartások népszámlálási célú felhasználásának lehetőségét, de megnyugtató eredmények hiányában ismét teljes körű lakossági összeírás végrehajtásáról született döntés. A számlálókörzetek kialakítása számítógépes program által automatikusan végezve, a KSH címregiszteréből származó, geokódolt címek alapján történt. A lakossági bizalom elnyerése érdekében a KSH különböző civil szervezetekkel való széles körű együttműködést biztosító Civil Partner Programot indított. A kérdőívek kialakítása a fogyatékossgal élők szervezeteivel, vallási közösségekkel, a hazai nemzetiségek képviselőivel egyeztetve történt. A népszerűsítés ezen szervezetek aktív kampányával, valamint az internet használatának általánossá válása által növekedett a közösségi oldalak felületén keresztül zajlott. Összesen 1,3 millióan keresték fel a honlapot, és nagyon aktív volt a KSH Facebook-oldala is. A népszámlálással kapcsolatos lakossági kérdések megválaszolására, az adatvédelmi kétélyek elosztatására, segítségnyújtás és tájékoztatás céljából a KSH internetes és telefonos ügyfélszolgálatot is üzemeltetett.

Kérdőív kérdések, tartalom

Az 1869-es népszámlálás során kétféle kérdőívet használtak: a városokban, nagyobb községekben otthoni önköltésre átadott kérdőíveket, a kisebb településeken pedig számlálóbiztosok által történő személyes kikérdezés alapján kitöltötteket. A nemzeti kisebbségekre tekintettel a kérdőíveket hét nyelven nyomtatták ki. A népességgel együtt a lakóegységeket (épületen belüli elhelyezkedés, szobák és konyhák száma, egyéb helyiségek, azok használata) és a hasznos háziállatokat is összeírták. A személyek esetén a kérdések: család- és keresztnév, nem, születési hely és év, vallás, családi állapot, foglalkozás, megélhetés egyéb forrása, foglalkozási viszony, lakóhely, a lakóhelyen tartózkodás vagy az onnan való távollét időtartama, írni-olvasni tudás, fizikai vagy mentális fogyatékossg, katonai szolgálatra alkalmasság, külföldiek esetén a külföldi lakóhely országa, a távollévők tartózkodási helye. A nyelv és a nemzetiség kérdése politikai megfontolásból kimaradt.

Az 1880. és 1890. évi népszámláláskor tartalmi újítás volt az anyanyelv és egyéb beszélt nyelvek ismeretére, valamint az esetleges betegségre és annak időtartamára való rákérdezés. Az adatfelvétel a lakáscélú épületeken felül kiterjedt

az összes köz- és magánépület összeírására is. Ezekben az években viszont a háziállatok összeszámlálása elmaradt.

1910-ben a személyekre vonatkozó kérdések mellett az egyéni kérdőíven helyet kaptak a választójogi reform előkészítésével kapcsolatos kérdések is. Budapest kivételével a népesség összeírása mellett a census csak a lakó- és más lakott épületeket, a lakott lakásokat és más lakóegységeket vette számba.

Az 1920-ban használt kérdőívek jelentősen különböztek a tíz évvel korábbitól. Kivették a választójogi reformmal kapcsolatos kérdéseket, viszont bekerültek a háború és a későbbi forradalmi események halottai, az eltűnt vagy hadifogságba került személyek, a hadiárvák és hadiözvegyek listája és a háborúban katonai szolgálatot teljesített férfiakra vonatkozó kérdések. A német nyelvű kisebbség részére németül nyomtatott kérdőívek álltak rendelkezésre.

Az 1930. évi személyi kérdőív mérete a katonai szolgálatra vonatkozó több és részletesebb kérdés miatt megnövekedett. Külön kérdőív készült a magániparosokra és a kereskedőkre, valamint történt néhány változtatás a lakáskérdőíven is.

1941-ben a tervek szerint szokásosan a jelen- és távollévő lakónépességre, a családokra és a háztartásokra, illetve az épületekre és lakóegységekre kellett volna rákérdezni, de a háborús körülmények között ez utóbbiakra vonatkozó adatfelvételt nem került sor.

1949-ben az adatfelvételt iparos- és kereskedő-, valamint mezőgazdasági összeírás egészítette ki.

Az 1960. évi összeírás lajstromos összeíróíve tartalmazta a személyekre, a családokra, a háztartásokra és a lakásokra vonatkozó kérdéseket. Az épületív a lakásösszeírás mellett kiterjedt az úgynevezett intézeti háztartások (kollégiumok, munkásszállók, szociális otthonok, kórházak, szállodák stb.) adatainak számbavételére is.

1970-ben a tematika összeállításakor fokozott figyelmet fordítottak a nemzetközi szervezetek, különösen az ENSZ népszámlálásokra vonatkozó ajánlásaira.

1980-ban újdonság volt, hogy újra megkérdezték a nemzetiséghez tartozást, a lakások mellett pedig első alkalommal összeírták az üdülőket is.

Az 1990-es felmérés során teljes körben csak egy szűkített tematikájú – az ENSZ 1990-es európai népszámlálási ajánlásában szereplő 13 személyi és 15 lakás/épület ismérv megfigyelésére vonatkozó – kérdéssor lekérdezésére került sor, amit kiegészített egy a lakosság 20%-ára kiterjedő reprezentatív összeírás is. Az anyagi helyzettel, a jövedelmi viszonyokkal összefüggő kérdések kimaradtak, költségvetési és terjedelemcsökkentési okokból az ingázási, közlekedési kérdések pedig egyszerűsödtek. Bármennyire is hatékony lett volna, nem használták fel sem a munkáltatói adatokat, sem a népesség-nyilvántartás adatbázisát, a rendszerváltó közhangulat miatt lemondtak a személyi szám használatáról és a többi adat előnyomtatásáról is. A nyilvántartásból csak a címadatokat

használták fel a név- és lakcímjegyzék gépi úton történő előállításához. A reprezentatív felvétel keretében az alapfelvételhez képest részletesebb kérdéseket tettek fel a lakások műszaki állapotára és helyiségeire, a személyek iskolázottságára, foglalkozási adataira, az ingázásra vonatkozóan, sőt a kérdések kitértek a fogyatékosokra és a nők termékenységére is.

A 2001. évi népszámlálás tematikájának kialakításakor a hazai kormányzati szervek, a civil szervezetek, a kutatóhelyek, az egyéni kutatók és az adatvédelmi biztos igényein túl meg kellett felelni az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága, valamint az Eurostat által az *Ajánlás a 2000 körüli nép- és lakásszámlálások az EGB-régióban* című dokumentumban megfogalmazott elvárásoknak is. Bővült a lakcímre (állandó és ideiglenes), a foglalkozásra (nemzetközi előírásoknak megfelelő új fogalmak), a munkahelyre vonatkozó kérdéscsoport, átdolgozták a változó iskolarendszerekben szerzett végzettségek összeírásának módszerét is. Személyiségi jogi szempontból különleges kezelést igénylő, önként megválaszolható úgynevezett szenzitív kérdések (anyanyelv, nemzetiség, családi, baráti körben használt nyelv, vallás, fogyatékoság) kerültek be az anonim kérdőívbe. A program bővült az üdülők és a bentlakásos intézetek teljes körű összeírásával. Reprezentatív mintán történő összeírás ebben az évben nem történt.

2011-ben az anonim kérdőívek tartalmánál fontos cél volt a kérdések egyszerűsítése, ezért rövidebben kérdezték az iskolázottsági és a foglalkozási adatokat (csak a legmagasabb végzettség, illetve szűkített munkáltatói kérdések), a háztartás-család információkat a korábbi táblázatos forma helyett egyszerű kérdéses formában gyűjtötték, a házasságtörténet kérdezése pedig kimaradt a programból. A nemzetiségre vonatkozó kérdés nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozásként szerepelt, részletesebben kérdezték rá az egészségi állapotra és a nemzetközi vándorlásra (ország, hazatérés időpontja) is.

A 2021. május-júniusra tervezett, majd a pandémia miatt 2022-re halasztott népszámlálás során az adatgyűjtést és feldolgozást segítő jelentős újdonság lesz az adatszolgáltató nevére történő rákérdezés (ez visszatérés a 2001. év előtti hazai, és igazodás a nemzetközi gyakorlathoz). A nemzetiségi kötődés, a vallás és az egészségi állapot kérdéseire a válaszadás ekkor is önkéntes lesz (a személyt azonosító, valamint a szenzitív adatok kezelése az egyéb adatoktól elkülönítve történik majd).

Módszertan: kitöltés, feldolgozás

Az 1880. évi népszámlálást mind az ön-, mind a számlálóbiztos általi kitöltés esetében egyéni számlálólapokkal végezték, 1890-ben az összeírást külön személyi és lakáskérdőíveken hajtották végre.

1930-ban a korábbiaknál részletesebb, a férfiak katonai szolgálatára vonatkozó kérdésekkel bővített személyi kérdőíven, némileg változtatott lakáskérdőíven és a magániparosok és kereskedők külön kérdőíven alapult a felmérés. Ekkor történt először gépesített adatfeldolgozás: továbbfejlesztett Hollerith-típusú Powers mechanikus táblázógépeket és lyukkártyákat alkalmaztak a demográfiai és foglalkozási adatok kombinált feldolgozására; a számításokat rendezőgépekkel végezték. Az új eljárások által részletesebb besorolások és tetszőleges kombinációjú változók létrehozása vált lehetővé. A gépi feldolgozás operátorai gyakorlati képzésen és alapos alkalmassági vizsgán estek át.

1941-ben a nem magyar anyanyelvű lakosságot saját anyanyelvén nyomtatott kérdőíveken írták össze. A települések jegyzőinek vagy polgármestereinek jelentést kellett készíteniük a census befejezéséről a különböző ismérvek, például a lakott és nem lakott lakóegységek vagy a népesség nem szerinti megoszlása számaival.

1949-ben a felvett nagy mennyiségű adat feldolgozása döntően gépi úton történt a releváns változók kombinációival és bőséges területi részletességgel. Újszerű volt az egyéni számlálólapokon begyűjtött mezőgazdasági, a részletes családstatisztikai (gyermekek száma, szülők együttélése, a családdal élő rokonok száma), a társadalmi rétegek szerinti lakásstatisztikai adatok, a nem lakott épületek és egyes külterületi lakott helyek adatainak feldolgozása. Az intézeti háztartásokról, az üzletek, műhelyek főbb adatairól külön feldolgozások készültek. Nem szerepeltek viszont részletes anyanyelvi és nemzetiségi, valamint állampolgárságra vonatkozó információk.

1960-ban az önköltéssel szemben a számlálóbiztosi kikérdezés, az egyéniel szemben pedig a több személy összeírására alkalmas lajstromos kérdőív alkalmazását írta elő a szakmai döntés. A teljes körű felvételek mellett megjelentek a mintavételen alapuló mikrocenzusok is. A hazai népszámlálások során először a KSH válaszdási (korbevallási) hibellenőrzést hajtott végre, amely gyakorlat (az összeírás teljeskörűségének és az adatok minőségének vizsgálata) a későbbi censzusok integráns része lett.

1970-ben költségkímélési céllal a népesség 75%-ánál a lakásokra és a személyekre vonatkozóan egy rövidebb, negyedénél pedig egy több kérdést tartalmazó, hosszabb kérdőívet kellett kitölteni. A lajstromosról ismét az egyéni személyi kérdőívre tértek vissza. Az adatfeldolgozás ekkor már kizárólag számítógéppel történt.

1980-ban korszerű elgondolásként merült fel a foglalkoztatási adatok munkáltatókkal való kitöltetésének, valamint az adminisztratív nyilvántartások információi felhasználási lehetőségének ötlete a népszámlálásban (a személyi szám megjelent a kérdőívben), azonban pénzügyi korlátok, adminisztrációs terhek, ütemezési és koordinációs problémák miatt ezek egyike sem valósult meg. Az alapkérdőívek a személyi és a lakáskérdőív voltak. Külön kérdőív szolgálta az intézetek és az üdülők számbavételét. Az önköltést teljesen kizárták az adatgyűjtésből,

az adatfeldolgozás decentralizáltan, számítógépekkel (automatikus hibajavítás), minden addiginál gyorsabban történt.

1990-ben az adatok feldolgozását a KSH Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat végezte. Az adatok végső ellenőrzése és a táblázás a Központi Statisztikai Hivatal számítóközpontjában készült.

A 2001-es népszámlálás sok újdonságot hozott. Ekkor csak teljes körű adatgyűjtés zajlott. Az előző censusokhoz képest lényeges eltérésként előtérbe került az adatvédelem. Az adatfelvétel – a magyar népszámlálások történetében először – név és lakcím feltüntetése nélkül történt. Új megoldás volt a szenzitív adatok önkéntes válaszadási opciója, valamint az interjú módszer mellett az önkitöltés lehetősége is. Lényeges újítást jelentett az adatrögzítés optikai jelfelismerésen (*OCR – optical character recognition*) alapuló módszere is, ahol a szkennelést követően a kérdőíven levő számokat és jelöléseket (ügynevezett markereket) optikai karakterfelismerő rendszer dolgozta fel. A munkafolyamatokat a kérdőívek begyűjtésétől az elektronikus adatállomány előállításáig monitoringrendszer követte.

2011-ben első alkalommal volt lehetőség az internetes adatszolgáltatásra a hagyományos interjú és a papíralapú önkitöltés mellett. A kérdőívek a „nemzetiségek” nyelven és egyéb idegen nyelven is (például kínai) megjelentek. Fontos módszertani újítás volt, hogy a korábbi gyakorlattal szakítva főszabályként minden személyt csak egy lakcímen, az életvitelszerűen használt lakóhelyén vettek számba (a KSH címregiszterét használták). Új elemként jelent meg az elektronikus monitoring, valamint nőtt a minőségbiztosítás szerepe is.

A 2022. évi népszámlálás nívuma, hogy papír kérdőívek nélkül, kizárólag elektronikus módon, internetes önkitöltéssel és a számlalóbiztosok tabletes interjú kérdésével, a KSH belső fejlesztésű adatgyűjtési rendszerével fog történni az adatfelvétel. Új, az EU által előírt elem a lakóhely, nem, életkor, gazdasági aktivitás, születési hely vonatkozásában a rácshálón (grid: 1 km² rácsháló) közölt térképi adatokra vonatkozó adatszolgáltatási kötelezettség.

Publikálás

A népszámlálás során begyűjtött adatok közlése minden időszakban nagy hangsúlyt kapott. Az 1880-as census legfontosabb táblázatait, magyarózó jegyzeteit tartalmazó, több mint 1200 oldalas két kötetet még számos más kötet és füzet megjelenése követte.

1890-ben háromkötetes, nagyszámú két-háromváltozós táblázattal, magyarózó és elemző szövegekkel, grafikonokkal és egy kartogrammal illusztrált publikáció készült, amit kiegészített az 1893. évi cigányösszeírás adatforrása is.

Az 1920-as adatokat közreadó kötetek a területelcsatolások miatti jelentős népességcsökkenés folytán az 1910-es-hez képest jóval kevesebb adatot tartalmaztak, kimaradt az állampolgárságra vonatkozó adatok közzététele is.

1960-ban a korábbiaknál jóval részletesebb publikációs program keretében 20 megyei és 8 tematikus, valamint 1 összefoglaló kötet is készült, összesen több mint 10 ezer oldalon. Az önálló megyei és a reprezentatív adatokat tartalmazó népszámlálási kiadványok újdonságot jelentettek. Az adatokat számítógéppel dolgozták fel, a kiadványok a kéziratokból nyomdai szedéssel készültek.

1970-ben a számítógépes adatfeldolgozás egy több mint 60 kötetből álló, többdimenziós táblázatok, gazdag tematikus és földrajzi részletezettségű, országos, megyei, települési, sőt számlálókörzeti szintű publikációgyűjtemény létrehozását tette lehetővé. Készült egy, a népszámlálás teljes módszertani leírását tartalmazó kötet is. Első alkalom volt, hogy a kiadványok táblázatai nyomdai sokszorosításra alkalmas módon kerültek ki a számítógépekből.

1980-ban a megyei köteteket községi és városi adatokat közlő kiadványok egészítették ki. A lakások mellett első alkalommal az üdülőket is összeírták, valamint a lakosság életmódjáról és életkörülményeiről is több információ jelent meg. Önálló kötet készült a lakótelepekről és a felsőfokú végzettségű lakosságról is. A decentralizált feldolgozás, az automatikus gépi hibajavítás meggyorsították a közvetlen sokszorosításra alkalmas adattáblák készítését.

1990: a KSH a feldolgozott és ellenőrzött adatokat 85 nyomtatott kiadványból és 2 CD-ROM-ból álló sorozatban tette közzé.

2001-ben az adatok közzétételében a legnagyobb változást a KSH népszámlálási honlapján történő internetes megjelenés jelentette. Ezt 30 kiadvány követte, amelyek némelyike angol nyelven, illetve CD-ROM-on is megjelent.

2011-ben regionális, megyei és településszintű adatokat tartalmazó táblák, interaktív tematikus térképek, mikroadatfájlok váltak elérhetővé a KSH honlapján és 20 nyomtatott kiadványban. A geokódolt címadatok révén a KSH rugalmasan tudott kiszolgálni településen belüli, kisterületi adatok iránt felmerülő információs igényeket is. A nemzetközi népszámlálási adatok elérésében forradalmi változást hozott az Európai Statisztikai Rendszer által létrehozott, 2014 decemberétől elérhető *Census Hub adatbázis*,³ amelyből az országok szerveihez online kapcsolódva részletes lekérdezések végezhetőek az európai országok népszámlálási adataiból. A 2016-os mikrocenzus adatállománya is kutatható már a KSH kutatószobájában. A területi adatok a KSH honlapján egy új tájékoztatási eszköz révén az elmúlt három népszámlálás adataival összehasonlításban, táblázatos, térképes és grafikus megjelenítést egyszerre lehetővé téve vizsgálhatók.

³ European Statistical System: *Census Hub*. Online: <https://ec.europa.eu/CensusHub2>.

Szintén újdonság az egy-egy téma adatainak „*storytelling*” típusú, interaktív, mozgó grafikonos megjelenítése is.

Összefoglalóan a világ különböző országaiban, és részben megvalósulva Magyarországon, a népszámlálás gyakorlatában az évtizedek során bekövetkező legfontosabb módszertani változási területek:

- új technológiák alkalmazása (internetalapú kérdőívek, a földrajzi információs, térinformatikai rendszerek [GIS], laptopok, optikai jelolvasó készülékek, szkennerek, webalapú tájékoztatás);
- a teljes körű helyett mintavételes adatfelvételek;
- kiegészítésként vagy alternatív módként adminisztratív adatok felhasználása, regiszteralapú népszámlálás.

Irodalomjegyzék

European Statistical System: *Census Hub*. Online: <https://bit.ly/3qF1uBI>

Rózsa Gábor: A hivatalos magyar népszámlálások és más nagy népességösszeírások, 1870–2016.

I. rész (1870–1949). *Statisztikai Szemle*, 95. (2018), 11–12. 1159–1180.

Rózsa Gábor – Kovács Marcell: A hivatalos magyar népszámlálások és más nagy népességösszeírások, 1870–2016. II. rész (1960–2016). *Statisztikai Szemle*, 96. (2018), 1. 65–90.